

Partners en arbeidsmarktpositie

Een studie naar de samenhang tussen de arbeidsmarktposities van huwelijkspartners

Kène Henkens*, Gerbert Kraaykamp** en Jacques Siegers***

Summary

Partners and their labour market status. A study on the relationship between the labour market status of partners

In this article we raise the question whether there is a relationship between the labour market status of partners in the Netherlands in 1985/1986. Possible explanations for such a relationship are represented by three hypotheses, namely the shared restrictions hypothesis, the spouse selection hypothesis and the influence hypothesis. The explanations mentioned are tested for four types of labour market status, namely employed, unemployed, disabled and doing housework. Our analyses indicate that a relationship between labour market status of partners does exist and that the hypotheses provide sufficient explanation for the observed (non)employment homogamy. For disablement homogamy and (un)employment homogamy we hardly find an indication that shared restrictions, spouse selection or mutual influence do play an important role. Controlling for these possible explanations we still observe the fact that unemployed and disabled persons more often have an unemployed or disabled partner and less often have an employed partner.

* Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Den Haag.

** Interuniversitair Centrum voor Theorievorming en Methodenontwikkeling in de Sociologie (ICS), RUU, Utrecht en Sociaal en Cultureel Planbureau, Rijswijk.

*** Economisch Instituut/Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek van Arbeidsmarkt- en Verdelingsvraagstukken (CIAV), RUU, Utrecht en Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Den Haag.

De auteurs danken Paul de Graaf, Matthijs Kalmijn en Wout Ultee voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

1. Introductie

Hoewel de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen in Nederland nog steeds laag is in vergelijking met de ons omringende landen is in de afgelopen decennia de arbeidsmarktparticipatie van gehuwde vrouwen sterk gegroeid. Vast te stellen valt dat in 1985 in 53% van de Nederlandse huishoudens meer dan één arbeidsinkomen of uitkering wordt ingebracht (CBS, 1985). In de nabije toekomst is door de economische verzelfstandiging van de vrouw en de krapper wordende arbeidsmarkt een verder groeiend aantal tweeverdieners (met inkomens uit arbeid of uitkeringen) te verwachten. Het zal zodoende vaker zo zijn dat in één huishouden beide partners aan het besteedbare geldbudget bijdragen. Belangrijk is dan collectief gezien hoe arbeidsinkomens en uitkeringen over huishoudens zijn verdeeld.

Gezien bovenstaande ontwikkelingen is een belangwekkende vraag in hoeverre er cumulatie van aan de ene kant inkomens uit werk en aan de andere kant sociale-zekerheidsuitkeringen optreedt; komen er méér huishoudens die beschikken over twee arbeidsinkomens of twee uitkeringen? Is het zo dat respectievelijk werk, werkloosheid en arbeidsongeschiktheid vaker bij twee partners tegelijkertijd voorkomt? Voor de beantwoording van dergelijke maatschappelijk relevante vragen is empirisch onderzoek naar de relatie tussen arbeidsmarktposities van leden van een zelfde huishouden noodzakelijk. De onderzoeksvraag kan daarbij in eerste instantie luiden: Bestaat er een samenhang tussen de arbeidsmarktposities van partners en zo ja, hoe is deze samenhang te verklaren? Wetenschappelijk is deze vraag interessant vanuit het gezichtspunt van de sociale stratificatie in een samenleving. Als er namelijk een tendens is tot het ontstaan van huishoudens bestaande uit werkenden en huishoudens bestaande uit niet-werkenden, kunnen we spreken van een 'nieuwe' geslotenheid in de samenleving. Cumulatie van bepaalde ongunstige arbeidsmarktposities (zoals werkloos en arbeidsongeschikt) heeft een gelaagdheid van de samenleving op huishoudensniveau tot gevolg. Een op individueel niveau open samenleving kan zodoende op huishoudensniveau gesloten zijn.

Het sociaal-wetenschappelijk onderzoek naar stratificatie heeft zich lange tijd bezig gehouden met intergenerationele mobiliteit (Ultee, 1989). Bij intergenerationele mobiliteit handelt het om de vraag of een samenleving opener is geworden. Een indicatie daarvoor is een afnemende invloed van ascriptieve kenmerken voor het bereiken van een bepaald opleidings- of beroepsniveau. Diverse surveys laten voor Nederland zien dat de intergenerationele opleidings- en beroepsmobiliteit inderdaad is toegenomen (Ganzeboom & De Graaf, 1984; Luykx & Ganzeboom, 1989). In de Nederlandse samenleving zijn kenmerken

van ouders (meestal vader) een geringere rol gaan spelen in de verklaring van het bereikte beroeps- en opleidingsniveau.

Binnen het stratificatieonderzoek is tevens aandacht voor de rol van selectieprocessen bij de keuze van een huwelijkspartner (Sixma & Ultee, 1983; Des-sens, e.a., 1990). In deze homogamie-onderzoeken constateert men dat partners elkaar mede kiezen op basis van een aantal gemeenschappelijke kenmerken. Het opleidingsniveau en de leeftijd blijken bij de selectie van partners het belangrijkste. Analyses van trouwpatronen wijzen uit dat mensen veelal een huwelijkspartner verkiezen met een gelijksoortig opleidingsniveau en een gelijke leeftijd (De Hoog, 1979; Sixma & Ultee, 1983). Dergelijke homogamie-onderzoeken maken het mogelijk de gelaagdheid van een samenleving in een breder 'huishouden'-perspectief te plaatsen. Ging het in het eerdere stratificatieonderzoek om de individuele stijging of daling, met homogamie-surveys is het mogelijk de cumulatie van (on)gunstige kenmerken binnen één huishouden te beschouwen. De openheid of geslotenheid van een samenleving wordt zodoende op echtpaarniveau bestudeerd. In dit homogamie-onderzoek is de vraag naar werk- en werkloosheidshomogamie een tamelijk nieuwe loot aan de stam.

De laatste jaren mag het onderzoek naar de relatie tussen arbeidsmarktposities van partners zich in een toenemende belangstelling verheugen (Ultee e.a., 1988; De Graaf & Ultee, 1990). Centraal staat daarbij de vraag of, en in hoeverre de arbeidsmarktposities van partners samenhangen, en ten tweede hoe deze samenhang valt te verklaren. Zo constateren Nieuwenburg en Siegers (1981) op basis van gegevens uit 1975, dat de kans op arbeidsongeschiktheid van een persoon, aanzienlijk groter is als de partner arbeidsongeschikt is. Ultee e.a. (1988) signaleren een zelfde samenhang voor werken en werkloosheid. Werkenden hebben relatief vaker een werkende partner en werklozen relatief vaker een werkloze partner. Ook De Graaf en Ultee (1990) laten zien dat voor predictie van de arbeidsmarktpositie van een persoon de arbeidsmarktpositie van de partner van belang is. Verder richten zij zich met een gebeurtenissenanalyse op de vraag of, én hoe beïnvloedingsprocessen bij partners een rol spelen. Zij constateren dat het hebben van een werkende partner de kans om werkloos te worden verkleint. Tevens blijkt de kans om bij werkloosheid opnieuw werk te vinden groter, als men een werkende partner heeft (De Graaf & Ultee, 1990). Voor pensionering stellen Henkens en Siegers (1991) vast dat de kans op vervroegde pensionering groter is, wanneer de vaste partner gepensioneerd is.

In dit artikel zoeken we aansluiting bij een studie van Ultee e.a. uit 1988 naar de samenhang tussen arbeidsmarktposities van partners. Genoemde onderzoekers beantwoorden in hun artikel in eerste instantie de vraag in hoeverre een gevonden werk- en werkloosheidshomogamie valt te verklaren vanuit een achter-

liggende opleidingshomogamie. Immers gegeven een verband tussen de opleidingsniveaus van partners enerzijds en het verband tussen opleiding en werkloosheid anderzijds is een zekere mate van werk- en werkloosheidshomogamie te verwachten die kan worden beschouwd als een bijproduct van opleidingshomogamie. Ultee e.a. (1988) concluderen dat voor Nederland, Canada en de Verenigde Staten de gesignaleerde werk- en werkloosheidshomogamie niet als een bijproduct van opleidingshomogamie kan worden opgevat. Voor de VS is een strengere invulling gegeven aan deze bijproductverklaring. In de analyse is dan naast het opleidingsniveau, rekening gehouden met leeftijdshomogamie en een gemeenschappelijke arbeidsmarktsituatie in 'the state of residence'. In de VS blijft desondanks het grootste deel van de samenhang tussen de arbeidsmarktposities van huwelijkspartners (werk- en werkloosheidshomogamie) onverklaard.

In dit artikel is de samenhang tussen de arbeidsmarktposities van huwelijkspartners in *Nederland* het onderwerp. Gegeven de belangstelling die er voor vraagstukken betreffende arbeidsmarktparticipatie bestaat lijkt ons de volgende vraagstelling relevant: Bestaat er in Nederland een samenhang tussen de arbeidsmarktposities van huwelijkspartners en (zo ja) hoe is deze samenhang te verklaren?

2. Theoretische uitwerking

Ter verklaring van de samenhang in arbeidsmarktposities van partners maken Ultee e.a. (1988) gebruik van bovengenoemde bijproductverklaring. Verhelde-rend kan volgens ons zijn deze verklaring uit een te leggen in twee afzonderlijke hypothesen, namelijk een *gedeelde restrictie-hypothese* en een *huwelijksselectie-hypothese*. Naast deze twee hypothesen veronderstellen we dat een betere verklaring van de samenhang tussen arbeidsmarktposities mogelijk is door genoemde bijproductverklaring aan te vullen met een derde hypothese: de *beïnvloedingshypothese*. Hieronder zetten we deze drie hypothesen uiteen.

Ten eerste is de samenhang tussen arbeidsmarktposities van partners te verklaren door te wijzen op omstandigheden die voor beide partners gelijk zijn: gedeelde restricties. Als men in een regio woont waar een hoge werkloosheid bestaat, is de kans dat een partner werkloos is groter. Ultee e.a. houden in hun artikel bij de toetsing van de bijproductverklaring voor de VS ook rekening met deze arbeidsmarktomstandigheden. De gegevens waarover zij beschikten waren echter nogal grof (op het niveau van staten); bovendien was sprake van een uitval van 61% van het aantal cases door missende waarnemingen. Wij veronderstellen dat met gedetailleerde informatie over de werkloosheid in de regio

een deel van de samenhang tussen arbeidsmarktposities van partners is te verklaren.

De tweede hypothese die een verklaring kan bieden voor deze samenhang is de huwelijksselectie-hypothese. Het achterliggend idee daarbij is dat partners elkaar verkiezen omdat ze bepaalde kenmerken gemeenschappelijk hebben. De belangrijkste selectiekenmerken voor de keuze van een partner blijken de opleiding en de leeftijd te zijn. In verschillende onderzoeken is aangetoond dat er voor partners in sterke mate sprake is van opleidings- en leeftijdshomogamie (De Hoog, 1979). Mensen met een hoge opleiding treffen partners met hoge opleidingen en jongeren trouwen met jongeren. Omdat het opleidingsniveau en de leeftijd tevens sterke predictoren zijn voor de positie op de arbeidsmarkt is een verband van arbeidsmarktposities van partners mede te verklaren uit de opleidings- en leeftijdshomogamie. Gegeven dus enerzijds het verband tussen opleidingsniveau en leeftijd van partners en anderzijds het verband tussen de positie op de arbeidsmarkt en respectievelijk leeftijd en opleiding verwachten we voor partners tevens een samenhang tussen de arbeidsmarktposities.

Als derde is een hypothese voor de directe onderlinge beïnvloeding van partners geformuleerd. Uitgangspunt is de veronderstelling dat individuele kenmerken van de ene partner, zoals opleiding en leeftijd, een directe invloed hebben op de arbeidsmarktpositie van de andere partner. Op grond daarvan zijn opleidingsniveau en de leeftijd van de ene partner opgenomen in de vergelijking ter verklaring van de arbeidsmarktpositie van de andere partner. Zo is de verwachting dat een partner voordeel kan hebben van een partner met een hogere opleiding. Een hoger opgeleide partner kan immers helpen zoeken naar een nieuwe baan, assisteren bij het solliciteren en nuttige adviezen geven (Dirven e.a., 1990). Dientengevolge is de samenhang tussen partners mede te verklaren met deze beïnvloedingshypothese.

3. Onderzoeksopzet

3.1. Introductie

Bovenstaande drie hypothesen zijn te beschouwen als invullingen van Ultee's bijproductverklaring. Integrale toetsing van de hypothesen vindt in dit artikel plaats voor Nederland en gebeurt met gebruikmaking van gedetailleerde informatie over de regionale arbeidsmarktsituatie. Verder onderscheiden we in dit artikel vier arbeidsmarktposities, te weten werkend, werkloos, arbeidsongeschikt en werkend in het eigen huishouden. Voor deze uitbreiding is gekozen omdat in het bijzonder het aantal arbeidsongeschikten in Nederland een enorme

groei heeft doorgemaakt. In 1990 was het aantal arbeidsongeschikten al groter dan het aantal werklozen en een verdere groei wordt verwacht (Aarts & De Jong, 1990). De samenhang tussen de onderscheiden arbeidsmarktposities van partners wordt simultaan gemodelleerd. Hierdoor is het mogelijk om naast werk-, werkloosheid-, arbeidsongeschiktheidshomogamie, ook relaties tussen verschillende arbeidsmarktposities van partners in ogenschouw te nemen. Zo is onder meer de vraag te beantwoorden in hoeverre er een samenhang bestaat tussen werkloosheid van de ene partner en arbeidsongeschiktheid van de andere partner, en of er een samenhang is tussen het arbeidsongeschikt zijn en het werken van partners.

Het vervolg van dit artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 3.2. wordt ingegaan op de gebruikte data en variabelen. In paragraaf 4.1. volgt een beschrijving van de arbeidsmarktpositie van huwelijkspartners aan de hand van bivariate relaties. In paragraaf 4.2. wordt voor Nederland nagegaan of met de drie bovenstaande hypothesen voorkomende werk- en werkloosheidshomogamie valt te verklaren. In paragraaf 4.3. wordt de samenhang tussen de vier mogelijke arbeidsmarktposities simultaan geanalyseerd. Paragraaf 5 bevat de conclusie en discussie.

3.2. Onderzoekspopulatie en operationalisatie

Voor de beantwoording van de onderzoeksvraag naar het bestaan van samenhangen tussen de arbeidsposities van partners wordt in dit artikel gebruik gemaakt van gegevens uit het 'Woningbehoeftenonderzoek (WBO) 1985/'86' dat is uitgevoerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). In deze cross-sectionele dataset zijn onder meer gegevens voorhanden over de opleiding (in effectieve scholingsjaren), leeftijd, arbeidsmarktpositie (werkend, werkloos, arbeidsongeschikt, werkend in het huishouden) en de woonplaats van de ondervraagden en hun partners. Op basis van de woonplaats van de respondent is nagegaan in welk rayon van het gewestelijk arbeidsbureau (GAB) de ondervraagde woonachtig is. Vervolgens is voor elk GAB-rayon het gemiddeld maandelijks werkloosheidscijfer berekend. Nederland is in te delen in 126 verschillende GAB-rayons en zodoende is voor iedere respondent een indicator verkregen van de arbeidsmarktsituatie (werkloosheidspercentage) in de directe woonomgeving¹.

Ten behoeve van de analyses is gebruik gemaakt van gegevens van 22.352 echtparen. In de geselecteerde huishoudens zijn beide partners tussen de 20 en 54 jaar oud en in te delen in één van de volgende vier categorieën: werkend, werkloos, arbeidsongeschikt of werkend in het eigen huishouden. Uit de analyse weggelaten zijn die echtparen waarvan één of beide partners behoort tot de

categorie gepensioneerden, stagiaires/scholieren, dienstplichtigen, zij die werken met behoud van uitkering en zij die werken in het bedrijf van ouders of partners en niet op de loonlijst staan. Hierdoor zijn 882 echtparen uit de analyses verwijderd (3,8% van het oorspronkelijke bestand).

4. De arbeidsmarktposities van partners

4.1. De samenhang tussen arbeidsmarktposities

De samenhang tussen de arbeidsmarktposities van partners is in eerste instantie bestudeerd met een eenvoudige 4×4 kruistabel (tabel 1). In tabel 1 valt te lezen dat in 7.130 (32%) van alle 22.352 huishoudens beide partners betaalde beroepsarbeid verrichten. Op basis van deze tabel is eenvoudig een relatie tussen het werken en het niet-werken van partners vast te stellen. Daartoe zijn arbeidsongeschikten, werklozen en zij die werkzaam zijn in de eigen huishouding in één categorie samen genomen. Het verband tussen werken en niet werken van partners is vervolgens weer te geven met een zogenaamde odds ratio.³ Een odds ratio is niet gevoelig voor de marginale verdelingen in een tabel. Deze marginale verdelingen zijn een afspiegeling van de verdeling van arbeid in een samenleving. De verdeling van arbeid in de samenleving kan echter veranderen (bijvoorbeeld doordat er meer vrouwen zijn gaan werken) zonder dat de samenhang tussen arbeidsmarktposities verandert. Op de odds ratio heeft een verandering in de marginale verdeling geen invloed.

Op basis van tabel 1 valt te berekenen dat de odds ratio voor het werken en het niet-werken van partners 1,3 is. Dit houdt in dat de kans voor een persoon om te werken 1,3 maal zo groot is wanneer zijn of haar partner werkt dan wanneer de partner niet werkt. Een resultaat dat overeen komt met hetgeen Ultee e.a. (1988) en De Graaf en Ultee (1990) vinden: het al dan niet werken van partners vertoont een positieve samenhang. Sterke associatie bestaat ook voor de relatie werkend en werkloos, én werkend en arbeidsongeschikt. De kans werkloos te zijn is 8,8 maal zo groot wanneer men een werkloze partner heeft dan wanneer men een werkende partner heeft. Evenzo is de kans dat een persoon arbeidsongeschikt is 5,7 maal groter wanneer men een arbeidsongeschikte partner heeft dan wanneer men een werkende partner heeft.

In deze subparagraaf is aan de hand van bivariate analyse aangetoond dat er samenhang bestaat tussen de arbeidsmarktposities van partners. In de volgende subparagraaf zullen we nagaan in hoeverre de samenhang tussen werken en werkloosheid van partners te verklaren is met de gedeelde restrictiehypothese,

*Tabel 1. Kruistabel van de arbeidssituatie van de vrouw en de arbeidssituatie van de man
(N=22.352)*

Arbeidsmarkt- situatie van de vrouw	Arbeidsmarktsituatie van de man				
	Werkend	Werkloos	Arbeids- ongeschikt	Werkzaam in het huishouden	Totaal
Werkend	7130 91,9%	200 2,6%	286 3,7%	143 1,8%	7759 100,0%
Werkloos	242 74,2%	60 18,4%	14 4,3%	10 3,1%	326 100,0%
Arbeids- ongeschikt	214 72,3%	27 9,1%	49 16,6%	6 2,0%	296 100,0%
Werkzaam in het huishouden	12678 90,8%	660 4,7%	619 4,4%	14 0,1%	13971 100,0%
Totaal	20264 90,7%	947 4,2%	968 4,3%	173 0,8%	22352 100,0%

Bron: WBO 1985/'86

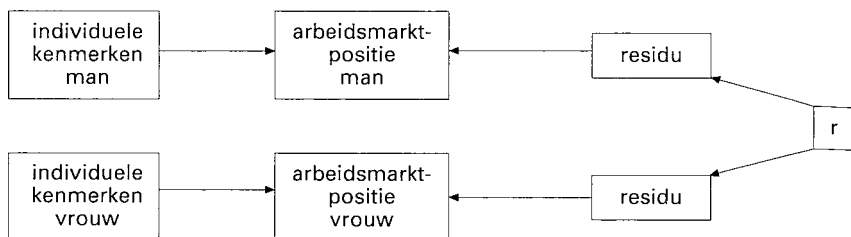
de huwelijksselectiehypothese en de beïnvloedingshypothese. Hebben werken-
den daadwerkelijk vaker een werkende partner, en werklozen vaker een werk-
loze partner?

4.2. Werk- en werkloosheidshomogamie

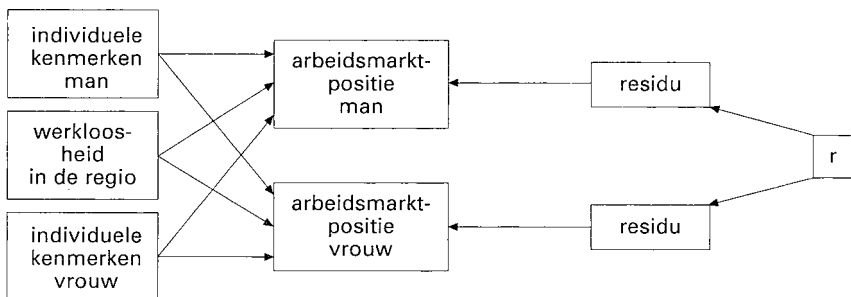
Ultee e.a. (1988) tonen aan dat voor Nederland de werk- en werkloosheidsho-
mogamie slechts voor een klein deel te verklaren valt uit de achterliggende op-
leidingshomogamie. In een analyse voor de Verenigde Staten tonen zij aan dat
ook wanneer daarenboven rekening is gehouden met leeftijdshomogamie en
met de arbeidsmarktsituatie in de staat waar de respondent woont het grootste
gedeelte van de waargenomen werk- en werkloosheidshomogamie onverklaard
blijft. Ultee e.a. (1988) verkrijgen dit resultaat door voor elk van beide partners
afzonderlijk met behulp van logitanalyse de kans op werkloosheid te schatten
op basis van individuele kenmerken (figuur 1a). Vervolgens zijn voor beide
partners de residuen berekend en met elkaar gecorreleerd, zowel voor het geval
dat de individuele kenmerken in de logitanalyse zijn opgenomen als voor het
geval zij daarin worden weggelaten. De mate waarin de residuele correlatie in
het eerste geval kleiner is dan in het tweede geval, vormt een indicatie voor de

mate waarin de samenhang tussen deze kenmerken de samenhang tussen het werken en werkloos zijn van partners verklaart. In deze paragraaf wordt de door Ultee e.a. (1988) uitgevoerde analyse voor de VS gerepliceerd voor Nederland.

Model A: model met individuele kenmerken als predictoren

Model B: model met individuele kenmerken, gemeenschappelijke restricties en onderlinge beïnvloeding als predictoren

Figuur 1. Weergave van de onafhankelijke modellen voor de arbeidsmarktposities van partners.

Op basis van de door ons geformuleerde gedeelde restrictiehypothese en de huwelijksselectiehypothese is een geconstateerde werk- en werkloosheidshomogamie te verklaren vanuit een achterliggende leeftijds- en opleidingshomogamie en tevens uit restricties op de arbeidsmarkt die de partners gemeenschappelijk hebben. De derde hypothese wijt de samenhang aan de daarbovenspelende beïnvloedingsprocessen tussen partners (figuur 1b). De mate waarin de hypothesen de gevonden werk- en werkloosheidshomogamie verklaren is af te lezen uit de daling van de residuele correlatie na introductie van restricties, individuele kenmerken en partnerkenmerken. Wanneer er geen correlatie tussen de residuen

overblijft betekent dit dat een aanvankelijk geconstateerde samenhang tussen arbeidsmarktposities is terug te voeren op achterliggende effecten van gedeelde arbeidsmarktrestricties, huwelijkselectie en onderlinge beïnvloeding.

In tabel 2 staan de resultaten van een toetsing van bovenstaande drie hypothesen voor de Nederlandse situatie. Het eerste logitmodel bevat uitsluitend de gemiddelde waarde als voorspeller voor alle respondenten. Dit betekent dat niet is gecorrigeerd voor achterliggende effecten van gedeelde restricties, huwelijkselectie en onderlinge beïnvloeding. In het tweede model is alleen rekening gehouden met de gemeenschappelijke restricties. Het derde model introduceert vervolgens de invloeden van de huwelijkselectie.³

Tabel 2. Residuele correlaties voor de arbeidsmarktposities van partners middels logit-analyse voor de relatie werken en werkloosheid (N = 7.632)

	<i>Logitmodel</i>	<i>Residuele correlatie</i>
1.	General mean	0,184*
2.	Model met gedeelde restricties -werkloosheidspercentage regio	0,183*
3.	Model met gedeelde restricties en huwelijkselectie -werkloosheidspercentage regio -opleiding + leeftijd	0,183*
4.	Model met gedeelde restricties, huwelijkselectie en beïnvloeding -werkloosheidspercentage regio -opleiding + leeftijd -opleiding partner + leeftijd partner	0,183*

* Significant $p < 0,001$

Bron: (WBO) 1985/'86

In tabel 2 constateren we dat werk- en werkloosheidshomogamie maar voor een zeer klein deel valt te verklaren met de door ons geoperationaliseerde gedeelde restrictiehypothese en huwelijkselectiehypothese. De residuele correlatie daalt van 0,184 als alleen het gemiddelde als voorspeller is opgenomen, tot 0,183 in het geval rekening is gehouden met restricties die partners gemeenschappelijk hebben. Wanneer daarna de predictoren, leeftijd en opleiding worden geïntroduceerd, constateren we geen verdere daling. Een voorlopige conclusie luidt dat de gedeelde restrictiehypothese en huwelijkselectiehypothese nauwelijks enige verklaring bieden voor de waargenomen werk- en werkloosheidshomogamie.

Ten slotte is in een vierde model de beïnvloedingshypothese getoetst. Hierbij zijn de opleiding en leeftijd van de partners als directe predictoren voor het werken of werkloos zijn in het model opgenomen. Ook deze uitbreiding maakt geen betere verklaring voor de werk- en werkloosheidshomogamie mogelijk. Een significante residuele correlatie van 0,183 blijft bestaan. Bovenstaande analyses zijn tevens uitgevoerd met dummyvariabelen – om te controleren voor niet-lineariteit – en opname van interactietermen. Relevante veranderingen voor de verklaring van werk- en werkloosheidshomogamie zijn daarbij niet gevonden. Er blijft een significante samenhang tussen de arbeidsmarktposities van partners bestaan. Tot zover de replicatie van Ultee's analyse naar werk- en werkloosheidshomogamie.

Een belangrijk nadeel van bovenstaande analyses is dat slechts twee arbeidsmarktposities zijn beschouwd. Als gevolg daarvan blijft onduidelijk voor welke arbeidsmarktpositie de samenhang het sterkst is. Is er wanneer rekening gehouden is met bovenstaande verklaringen nu sprake van werkhomogamie óf van werkloosheidshomogamie? Zijn werkenden vaker met werkenden gehuwd, of juist werklozen vaker met werklozen, of geldt de samenhang voor beide groepen? Dergelijke vragen zijn op basis van bovenstaande analyses niet te beantwoorden. Wanneer men echter meer arbeidsmarktposities in de analyse betreft is dit wel mogelijk. In de volgende paragraaf is zodoende het model uitgebreid door naast werklozen en werkenden, arbeidsongeschikten en degenen die werken in het eigen huishouden in de analyse op te nemen. Hierdoor wordt het mogelijk partnereffecten te bestuderen voor vier verschillende arbeidsmarktposities en de homogamie voor deze arbeidsmarktposities te onderscheiden.

4.3. Homogamie van vier arbeidsmarktposities

Om de samenhang tussen de arbeidsmarktposities van partners voor vier arbeidsmarktposities te analyseren is gebruik gemaakt van multinomiale logit-analyse. Een multinomiaal logitmodel (MNL) biedt de mogelijkheid tot een multivariate analyse van een discrete afhankelijke variabele met méér dan twee categorieën.⁴ In ons artikel is sprake van vier arbeidsmarktposities. De categorie werkend is als referentiecategorie gekozen. Werklozen, arbeidsongeschikten en zij die werken in het eigen huishouden zijn vervolgens in een multinomiale logitanalyse met deze referentiecategorie van werkenden vergeleken. Vervolgens is op basis van de resultaten voor ieder individu de kans berekend om in één van de vier arbeidsmarktposities te verkeren.⁵ Voor elk individu tellen de kansen op tot één.

In onze analyses van de samenhang tussen arbeidsmarktposities van partners zijn in totaal vier multinomiale logitmodellen geschat (tabel 3). Zowel voor mannen als voor vrouwen worden in tabel 3 twee modellen gepresenteerd. Ten eerste een model ter toetsing van de gedeelde restrictiehypothese en huwelijksselectiehypothese en ten tweede een model waarin daarbovenop onderlinge beïnvloeding wordt getoetst (Figuur 1b; het volledige model). In het tweede model is de beïnvloedingshypothese geïncorporeerd op basis van de veronderstelling dat de leeftijd en het opleidingsniveau van een persoon een directe invloed hebben op de arbeidsmarktpositie van de partner. In homogamie-analyses is deze modellering van onderlinge beïnvloeding eerder toegepast door Dirven e.a. (1990) en Dessens e.a. (1990).

Tabel 3. Multinomiale logitanalyse ter verklaring van de arbeidsmarktposities van partners in de leeftijd van 20 tot en met 54 jaar (N=22.352)

Vrouwen

Verklarende variabelen	Logit-coëfficiënten (t-waarde)					
	Werkloos		Arbeidsongeschikt		Werkend in het huishouden	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constance	-2,743* (-6,98)	-2,826* (-6,78)	-4,912* (-10,6)	-4,734* (-9,51)	1,701* (16,2)	1,682* (15,2)
Leeftijd	-0,021* (-2,98)	-0,018 (-0,98)	0,070* (9,34)	0,052* (2,75)	0,022* (11,9)	0,025* (5,28)
Opleiding	-0,015 (0,71)	-0,032 (-1,24)	-0,186* (-7,65)	-0,135* (-4,61)	-0,179* (-30,9)	-0,186* (-27,2)
Werkloosheidspercentage in de regio	0,029* (2,62)	0,030* (2,67)	0,053* (4,49)	0,051* (4,35)	-0,005 (-1,56)	-0,004 (-1,47)
Leeftijd partner		-0,004 (-0,20)		0,020 (1,05)		-0,004 (-0,76)
Opleiding partner		0,025 (1,14)		-0,075* (-2,98)		0,011 (1,91)

* Significant $p < 0,001$

Modelfitkenmerken Model 1: Loglikelihood (-16714,2) $\chi^2 = 1442,4$ Df=9

Modelfitkenmerken Model 2: Loglikelihood (-16703,4) $\chi^2 = 1464,0$ Df=15

Bron: WBO 1985/'86

Verklarende variabelen	Logit-coëfficiënten (t-waarde)					
	<i>Werkloos</i>		<i>Arbeidsongeschikt</i>		<i>Werkend in het huishouden</i>	
	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2	Model 1	Model 2
Constante	-0,710* (-2,91)	0,154 (0,54)	-5,149* (-18,1)	-4,594* (-14,7)	2,710* (-4,99)	-4,386* (15,2)
Leeftijd	-0,025* (-6,03)	-0,011 (1,03)	0,101* (21,2)	0,112* (10,6)	0,004 (-0,47)	-0,038 (-1,50)
Opleiding	-0,267* (-19,1)	-0,210* (-13,4)	-0,288* (-20,5)	-0,254* (-16,1)	-0,184* (-0,32)	-0,289* (-8,96)
Werkloosheidspercentage in de regio	0,077* (11,6)	0,076* (11,4)	0,045* (6,58)	0,044* (6,51)	-0,001 (0,05)	-0,002 (-0,16)
Leeftijd partner		-0,044* (-4,23)		-0,016 (1,05)		-0,045 (1,82)
Opleiding partner		-0,128* (-7,17)		-0,079* (-4,43)		0,229* (7,15)

* Significant $p < 0,001$

Modelfitkenmerken Model 1: Loglikelihood (-7926,4) $\chi^2 = 1869,4$ Df=9

Modelfitkenmerken Model 2: Loglikelihood (-7859,1) $\chi^2 = 2004,0$ Df=15

Bron: WBO 1985/'86

In de multinomiale logitmodellen zonder onderlinge beïnvloedingseffecten (model 1) is vast te stellen dat voor vrouwen de kans op arbeidsongeschiktheid en het werken in de eigen huishouding vooral bepaald is door het eigen opleidingsniveau. Hoe lager een vrouw is opgeleid, des te groter is de kans dat zij arbeidsongeschikt is of werkt in het eigen huishouden. Verder zijn ook arbeidsmarktrestricties van invloed op de arbeidssituatie van de vrouw. Naarmate het werkloosheidspercentage in het woongebied van de vrouw hoger is, blijkt in vergelijking met betaalde beroepsarbeid niet alleen de kans op werkloosheid groter, maar tevens de kans op arbeidsongeschiktheid (zie ook Siegers, 1981).

Voor mannen constateren we gelijksoortige bevindingen. Met name het opleidingsniveau is van belang in de verklaring van de arbeidsmarktpositie. Verder treedt er een sterk leeftijdseffect bij arbeidsongeschiktheid op. Hoe ouder een man is des te groter is zijn kans op arbeidsongeschiktheid. Verder geldt ook

voor mannen dat naarmate het werkloosheidspercentage in het woongebied hoger is de kans op arbeidsongeschiktheid en werkloosheid groter is.

Bij toetsing van het tweede model met onderlinge beïnvloeding constateren we dat voor vrouwen de invloed van de partner op hun arbeidsmarktpositie gering is. Slechts in het geval van een laag opgeleide partner is de kans op arbeidsongeschiktheid voor vrouwen groter. Voor mannen blijken kenmerken van hun partner wel belangrijk. Hoe jonger en lager opgeleid hun vrouw des te groter de kans voor een man op werkloosheid. Verder is bij een oudere vrouwelijke echtgenoot de kans op arbeidsongeschiktheid groter. De invloed van kenmerken van vrouwen op de arbeidsmarktpositie van hun mannelijke partner is groter dan de invloed van kenmerken van mannen op de arbeidsmarktpositie van hun vrouwelijke partner.

Op basis van bovengenoemde multinomiale logitmodellen zijn voor ieder individu kansen geschat om werkend, werkloos, arbeidsongeschikt of werkend in het eigen huishouden te zijn. Zo is op basis van model 1 in tabel 3 te berekenen dat voor een 50-jarige man met een lagere schoolopleiding die woont in een gebied met een officieel geregistreeerde werkloosheid van 10% de volgende kansen bestaan; werkend 75%, arbeidsongeschikt 19%, werkloos 5% en werkend in de eigen huishouding 1%. Voor een vrouw van 50 jaar met een universitaire opleiding die woonachtig is in het zelfde gebied zijn deze; werkend 57%, arbeidsongeschikt 1%, werkloos 1% en werkend in de eigen huishouding 41%.

Naast deze kansen zijn voor mannen en vrouwen bij deze arbeidsmarktposities residuen berekend. De samenhang van arbeidsmarktposities van partners is vervolgens weer te geven middels de correlatie tussen deze residuen (tabel 4). Zodoende bestaan er voor partners 16 mogelijke combinaties van arbeidsmarktposities.

In tabel 4 staan voor alle 16 combinaties van arbeidsmarktposities drie residuele correlaties vermeld. De eerste (bovenste) coëfficiënt heeft betrekking op het geval dat alleen het gemiddelde als voorspeller dient. Daarbij is niet gecorrigeerd voor de effecten van gedeelde restricties, huwelijkselectie en wederzijdse beïnvloeding. De tweede coëfficiënt is de residuele correlatie als rekening is gehouden met het werkloosheidspercentage in de regio én met opleidings- en leeftijdshomogamie. De derde (onderste) residuele correlatie weerspiegelt de situatie als daarnaast kenmerken van de partner in de voorspelling zijn betrokken (incorporatie van de beïnvloedingshypothese). Ook hier geldt dat de verklaringskracht van de geformuleerde hypothesen groter is als de residuele correlatie meer daalt.

In het algemeen constateren we in tabel 4 een geringe verklaringskracht van onze drie geformuleerde hypothesen. Dit is een opmerkelijk resultaat, gezien de

Tabel 4. Residuele correlaties van de arbeidsmarktposities van partners middels multinomiale logitmodellen voor werken, werkloosheid, arbeidsongeschiktheid en werkend in het huishouden (N=22.352)

Arbeidsmarkt-situatie van de vrouw	Arbeidsmarktsituatie van de man			
	Werkend	Werkloos	Arbeids-ongeschikt	Werkzaam in het huishouden
Werkend	0,031*	-0,061*	-0,023*	0,089*
	0,000	-0,046*	0,008	0,087*
	0,000	-0,046*	0,007	0,088*
Werkloos	-0,069*	0,086*	-0,000	0,032*
	-0,075*	0,086*	0,007	0,032*
	-0,076*	0,086*	0,007	0,031*
Arbeids-ongeschikt	-0,073*	0,028*	0,070*	0,017*
	-0,057*	0,023*	0,050*	0,016*
	-0,057*	0,023*	0,051*	0,016*
Werkend in het huishouden	0,004	0,031*	0,006	-0,099*
	0,033*	0,018*	-0,021*	-0,098*
	0,033*	0,018*	-0,021*	-0,098*

* Significant $p < 0,001$

sterke effecten die de arbeidsmarktrestricties, leeftijd en opleiding op de individuele arbeidsmarktpositie van zowel mannen als vrouwen uitoefenen (zie tabel 3). Een belangrijke uitzondering is de verklaring van werk- en niet-werkhomogamie. Uit tabel 4 blijkt dat de gevonden werk en niet-werkhomogamie geheel valt te verklaren met de gedeelde restrictie- en huwelijksselectiehypothesen. Bij correctie voor het werkloosheidspercentage in de regio én opleidings- en leeftijdshomogamie daalt de correlatie tussen de residuen van 0,031 tot 0,000. Werkenden zijn niet vaker gehuwd met werkenden. Cumulatie van werk bij echtparen treedt niet op. Deze conclusie is tegengesteld aan hetgeen Ultee e.a. (1988) vinden. Zij constateren voor Nederland wel werk- en niet-werkhomogamie. Door het introduceren van gedeelde restricties en leeftijds- en opleidingshomogamie is het mogelijk dit effect geheel te verklaren. Het in paragraaf 4.1. gevonden resultaat dat de kans voor een persoon om te werken 1,3 maal zo groot is wanneer zijn of haar partner werkt dan wanneer de partner niet werkt is te wijten aan de achterliggende gemeenschappelijkheid van restricties en de samenhang wat betreft opleidingsniveau en leeftijd. De geformuleerde hypothesen blijken geen verklaringskracht te bezitten voor gevonden werkloos- en

niet-werklooshomogamie. De residuele correlatie daalt niet. Werklozen zijn klaarblijkelijk vaker met werklozen gehuwd. Bij arbeidsongeschiktheid constateren we dat een relevant deel van de samenhang te verklaren is met onze hypothesen; een daling van 0,070 naar 0,050. Ook hier geldt echter voorsnag dat arbeidsongeschiktheid cumuleert binnen één huishouden. Een residuele correlatie blijft bestaan.

Voor partners met verschillende arbeidsmarktposities (buiten de diagonaalcellen) blijkt cumulatie veelal ook op te treden. Zo blijken arbeidsongeschikte en werkloze mensen een grotere kans te bezitten om met een arbeidsongeschikte of werkloze partner gehuwd te zijn (dit is te zien aan de positieve residuele correlatie) en een kleinere kans te hebben om met een werkend iemand gehuwd te zijn (negatieve residuele correlatie). Een uitzondering is de combinatie tussen een arbeidsongeschikte man en een werkende vrouw. Een bij deze combinatie aanvankelijk gevonden samenhang wordt geheel verklaard met onze drie hypothesen. Verder blijkt er in het geval van arbeidsongeschikte mannen en werkloze vrouwen in het geheel geen samenhang te bestaan.

Resumerend stellen we vast dat werk en niet-werkhomogamie van partners is te verklaren uit een achterliggende leeftijds- en opleidingshomogamie en de arbeidsmarktsituatie in de regio. Gevonden arbeidsongeschikt- en niet-arbeidsongeschikthomogamie is met onze drie hypothesen in beperkte mate te verklaren, terwijl voor werkloos- en niet-werklooshomogamie geen verklaring wordt gevonden. Werklozen zijn vaker gehuwd met een werkloze partner.

5. Conclusies en discussie

In dit artikel is getracht het onderzoek naar de relatie tussen arbeidsmarktposities van partners een bredere empirische en theoretische basis te geven. Onze onderzoeksvraag luidde daarbij: Bestaat er een samenhang tussen de arbeidsmarktposities van partners en in hoeverre is deze samenhang te verklaren? Bij de beantwoording van deze vraag is voortgebouwd op een artikel van Ultee e.a. (1988) over werk- en werkloosheidshomogamie. In ons artikel heeft een belangrijke uitbreiding plaats gevonden door introductie van vier arbeidsmarktposities. Voor deze vier arbeidsmarktposities constateren we een sterke samenhang voor partners. Werkenden hebben een significant grotere kans een werkende huwelijkspartner te hebben, werklozen een significant grotere kans op een werkloze partner en arbeidsongeschikten een significant grotere kans op een arbeidsongeschikte huwelijkspartner.

Ter verklaring van deze samenhangen zijn drie hypothesen geformuleerd en getoetst. De gedeelde restrictiehypothese verklaart de samenhang door te wij-

zen op arbeidsmarktomstandigheden die voor beide huwelijkspartners gelijk zijn. De huwelijksselectiehypothese verklaart de samenhang vanuit een achterliggende leeftijds- en opleidingshomogamie en de beïnvloedingshypothese veronderstelt directe beïnvloeding via de leeftijd en opleiding van de partner.

Toetsing van de bovengenoemde hypothesen heeft plaats gevonden in twee stappen. Allereerst is de analyse van Ultee e.a. (1988) voor de verklaring van werk en werkloosheidshomogamie in de Verenigde Staten gerepliceerd voor Nederland met gebruikmaking van gedetailleerde informatie over de regionale arbeidsmarkt. Op basis van deze analyse constateren we dat in Nederland sprake is van werk- werkloosheidshomogamie. De hypothesen van gedeelde arbeidsmarktrestricties en huwelijksselectie bieden geen afdoende verklaring voor de samenhang tussen de arbeidsmarktposities van partners. Ook onderlinge beïnvloeding via de leeftijd en opleiding van de partner biedt geen verklaring voor de gevonden samenhang.

In een tweede stap zijn de relaties tussen vier arbeidsmarktposities simultaan gemodelleerd met behulp van multinomiale logitanalyse. Een belangwekkend resultaat hierbij is dat werk- niet-werkhomogamie volledig een gevolg is van gedeelde arbeidsmarktrestricties en huwelijksselectie. Deze resultaten zijn tegengesteld aan Ultee e.a. (1988). Werkenden zijn niet vaker gehuwd met werkenden als we controleren voor gedeelde restricties en huwelijksselectie. Voor werklozen constateren we dat werkloosheid in sterke mate in paren voorkomt en niet valt te verklaren met de drie door ons geformuleerde hypothesen. Deze hypothesen verklaren wel voor een deel de samenhang tussen arbeidsongeschiktheid van partners. Voor de stratificatie in de samenleving betekent dit dat cumulatie van ongunstige kenmerken bij echtparen niet alleen zichtbaar is door leeftijds- en opleidingshomogamie, maar tevens door een cumulatie van ongunstige arbeidsmarktposities. Belangrijk daarbij is dat deze cumulatie niet het werken of niet-werken van partners betreft maar dat het gaat om cumulatie van werkloosheid en arbeidsongeschiktheid binnen echtparen.

Resumerend concluderen we dat samenhangen tussen arbeidsmarktposities van partners blijven bestaan als is rekening gehouden met gedeelde restricties, huwelijksselectie en onderlinge beïnvloeding. Meer onderzoek is nodig om na te gaan in hoeverre de geconstateerde werkloosheids- en arbeidsongeschiktheidshomogamie een gevolg zijn van bijvoorbeeld gezondheidshomogamie, huwelijksselectie op basis van ethniciteit of gemeenschappelijkheid van het sociale netwerk. Uitbreiding van het onderzoek naar de samenhang van arbeidsmarktposities van partners kan men zoeken in twee richtingen. Allereerst verdient het de voorkeur om met longitudinale gegevens arbeidsmarkt- en huwelijksgeschiedenissen in beschouwing te nemen. Ten tweede kunnen met cross-sectionele gegevens op diverse tijdstippen ontwikkelingen van de samenhang

tussen de arbeidsmarktposities van partners in de tijd worden bestudeerd. Alleen met dergelijk onderzoek is na te gaan of Nederland wordt gekenmerkt door een ontwikkeling naar meer openheid op het individuele niveau maar daarnaast naar meer geslotenheid op huishoudensniveau.

Noten

1. Het werkloosheidspercentage is gedefinieerd als het aantal werkloze mannen en vrouwen in procenten van de som van het aantal werkloze en het aantal in loondienst werkzame mannen en vrouwen.
2. Wanneer van n echtparen in a paren de man en de vrouw werken, in b paren de man werkt en de vrouw niet, in c paren de vrouw werkt en de man niet en in d paren geen van de partners werkt (waarbij $a + b + c + d = n$) dan is de odds ratio gelijk aan $(a*d)/(b*c)$.
3. Bij het opleidingsniveau is lagere school gelijk gesteld aan zes effectieve scholingsjaren, lavo/mavo/lbo aan negen, havo/vwo/mbo aan twaalf, hbo aan vijftien en universiteit aan zeventien.
4. Een goede inleiding in het gebruik van multinomiale logitanalyse is te vinden in Maddala, 1983, p. 41 e.v.
5. De keuze voor een bepaalde referentiecategorie heeft invloed op de coëfficiënten, maar niet op de op basis van het model geschatte kansen.
6. Naast de gepresenteerde analyses zijn modellen geschat waarin de drie hypothesen zijn getoetst en daarnaast is gecorrigeerd voor non-lineariteit. In geen van de gevallen leidt dit tot andere conclusies.

Literatuur

- Aarts, L.J.M. & P.R. de Jong (1990). *Economic aspects of disability behavior*. Dissertatie, Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (1985). *Personele inkomensstatistiek*, Heerlen.
- Dessens, J., W. Jansen & W.C. Ultee (1990). *Stratificering 1974-1988*, OSA-rapport Nr. 77, Rijswijk.
- Dirven, H.J., J. Lammers & W.C. Ultee (1990). *Werkend en toch afhankelijk*. Bijdrage aan het congres 'Vrouwen/mannen, veranderingen in maatschappelijke verhoudingen', 19 en 20 april 1990, Amsterdam.
- Ganzeboom, H. & P. de Graaf (1984). Intergenerational occupational mobility in the Netherlands in 1954 and 1977, In: Bakker, B., J. Dronkers & H. Ganzeboom (eds.), *Social Stratification and mobility in the Netherlands*, Amsterdam, SISWO, pp. 71-90.
- Graaf, P.M. de & W.C. Ultee (1990). *Arbeidsmarktmobiliteit en partnereffecten, een analyse van arbeidsmarktgeschiedenissen van gehuwden en hun partner in Nederland 1980-1986*. Bijdrage aan het congres 'Vrouwen/mannen, veranderingen in maatschappelijke verhoudingen', 19 en 20 april 1990, Amsterdam.
- Henkens, K. & J. Siegers (1991) (te verschijnen). The decision to retire: the case of Dutch men aged 50-64, *European Journal of Population*.
- Hoog, C. de (1979). *Wederzijdse kenmerken van huwelijkspartners*. Monografieën volkstelling, 1971, 4, Staatsuitgeverij, Den Haag.

- Luijkx, R. & H. Ganzeboom. Intergenerational class mobility in the Netherlands between 1970 and 1985, In: Jansen, W., J. Dronkers & K. Verrips (eds.), *Similar or different? Continuities in Dutch Research on stratification and mobility*, Amsterdam, SISWO, pp. 5-30.
- Maddala G.S. (1983). *Limited-dependent and qualitative variables in econometrics*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Nieuwenburg, C.K.F. & J.J. Siegers (1981). Arbeidsongeschiktheid bij gehuwden. *Economisch Statistische Berichten*, pp. 700-703.
- Siegers, J.J. (1981). De invloed van de arbeidsmarktsituatie op de arbeidsongeschiktheid bij mannen, *Sociologische Gids*, maart/april, pp. 161-171.
- Sixma, H. & W.C. Ultee (1983). Trouwpatronen en de openheid van een samenleving, de samenhang tussen de opleidingsniveaus van huwelijkspartners in Nederland tussen 1959 en 1977, *Mens en Maatschappij*, 59, pp. 109-131.
- Ultee, W., J. Dessens en W. Jansen (1988). Why does unemployment come in couples?, *European Sociological Review*, Vol. 4, 2, pp. 111-122.
- Ultee, W.C. (1989). Beyond stratification and mobility: Dutch questions about openness, inequality and cumulations: in: Jansen, W., J. Dronkers & K. Verrips (eds.), *Similar or different? Continuities in Dutch research on stratification and mobility*, Amsterdam, SISWO, pp. 161-191.